

KONSULTACIJOS, PASTABOS, DISKUSIJOS

N. JURŠENAS

INTUICIJA

Žodis „intuicija“ plačiai vartojamas ne tik moksliniuose darbuose, filosofiniuose traktatuose, beletristikos kūriniuose, bet ir kasdieninėje kalboje. „Intuicijos“ reikšmės čia yra labai įvairios. Vieni intuicija laiko betarpišką suvokimą, kiti — nuojautą, tretį — įvertinimą, ketvirtį — sugėbėjimą įsivaizduoti, penktį — pagreitintą loginį sprendimą ir t. t. Kartais intuicija pavadinama tai, kas neaišku, supainiota, daugiareikšmiška.

Pasakojama, kad Archimedas (III a. p. m. e.) ilgai sukęs sau galvą, kaip nustatyti aukso ir sidabro kiekį Sirakūzų karaliaus karūnoje. Kartą, sėdėdamas vonioje, visai nelauktai atradęs šios problemos sprendimą (atrado hidrostatinį dėsnį). Iš to džiaugsmo išbėgęs nuogas į gatvę ir sušukęs „eureka“ (suradau). (Dabartiniu metu išsiskyrė atskiras logikos skyrius, vadinamas euristika. Euristika — mokslas apie kūrybinį mąstymą, nagrinėjantis kaip paieškos momentą intuityvinį pažinimą, atskleidžiant tiesą ar problemas.)

Filosofai su intuicijos problema susidurdavo tada, kai reikėdavo paaiškinti tiesioginių (gautų betarpišku stebėjimu) ir netiesioginių (išvestinių) žinių ryšį. Istoriskai sprendžiant intuicijos problemą, sudėtingiausia buvo tai, kad intuityvinio akto psichofiziologinis mechanizmas buvo mažai išaiškintas ir todėl nesidavė logiškai interpretuojamas. Trūko žinių iš anatomijos, fiziologijos, psichologijos, logikos ir kitų mokslų.

Intuicinis minties atsiradimas ypač sudomino XVII a. filosofus racionalistus: R. Dekartą, B. Spinozą, G. Leibnicą ir kitus. Intuiciją jie suprato kaip intelektualinį reiškinį. R. Dekartas rašė: „Intuicija aš laikau ne tikėjimą nepastoviais jausmais ir ne apgaulingą betvarkės vaizduotės sprendimą, o aiškaus ir atidaus proto sąvoką, tiek paprastą ir ryškia, jog ji neleidžia abejoti tuo, ką mes mąstome...“¹ Dėl fiziologijos, psichologijos ir logikos žinių ribotumo R. Dekartui ir kitiems tos epochos mąstytojams buvo sunku paaiškinti sudėtingą ryšį tarp betarpiško intuicinio momento ir loginio sprendimo.

---

¹ P. Декарт, Избранные произведения, М., 1950, стр. 86.

Vėlesniais laikais kai kurie filosofai piršo mintį, jog subjektas negali suprasti intuicinio minties akto, nes jis esąs iracionalus, alogiškas. Intuicijos iracionalumą nuolat pabrėždavo F. Šelingas, A. Šopenhaueris, E. Hartmanas, A. Bergsonas, B. Kročė, E. Huserlis, N. Loskis, V. Diltėjus ir kiti.

Prancūzų filosofas A. Bergsonas intuiciją griežtai priešpastatė loginiam pažinimui, o vietomis net mistifikavo jos reikšmę. Nors Bergsonas manė, kad intuicija negali visiškai adekvatiškai atspindėti vientiso gyvenimo srauto, bet jos pagalba žmogus sugebąs prie to srauto labiau priartėti, negu eidamas vien tik loginio (sąvokinio), analitinio pažinimo keliu. Pats Bergsonas nėra tiksliai ir neprieštarinčiai apibrėžęs intuicijos, tačiau daugelyje savo darbų pateikė išsamią jos charakteristiką, užakcentavo intuityvinio pažinimo pranašumą prieš loginį. „... Absoliutą,— sakė jis,— gali duoti tik *intuicija*, tuo tarpu visa kita atskleidžia *analizė*. Intuicija vadinama *intelektualinės simpatijos* rūšis, kurios dėka persikeliamą į daikto vidų, susiliejančią su tuo, kas jame yra individualu, taigi ir neišreiškiamą“². Intuicija yra išvystyto instinkto forma. Ji, anot Bergsono, pranoksta loginį sprendimą, kuris esąs hipotetiškas; intuicija visada pasireiškianti kategoriškai. A. Bergsonas visur ir visuomet pabrėždavo intuicijos priešišumą protui, kuris, operuodamas nekintamomis sąvokomis, lyg atskiri kino juostos kadrai sustabdo tiriamojo objekto kitimą; tuo tarpu pasaulyje viskas juda, keičiasi, iš vienos būsenos pereina į kitą. Racionalusis pažinimas, jo nuomone, yra grynai analitinis, t. y. paprastas tiriamojo objekto išskaidymas į sudedamąsias dalis be grįžtamiosios sintezės.

Teisingai kritikuodamas metafizinį mąstymo būdą už jo nutolinimą nuo tikrovės, už spekuliatyvumą, A. Bergsonas nepagrįstai suabsoliutino logikos priešybę intuicijai, santykinį savokų turinio pastovumą.

Mokslinis intuicijos problemos sprendimas nesutampa nei su racionalistų, nei su intuityvistų ir iracionalistų duotu sprendimu.

Mūsų žinios yra dvejopos: tiesioginės ir netiesioginės. Tiesiogines žinias gauname jutimo organų pagalba: regėjimu, klausa, lytėjimu, uosle, skoniu ir kt. Jų įrodyti nereikia. Kiekvienas pojūtis turi apibrėžtas savos informacijos ribas ir priima tik tam tikrą informacijos rūšį. Jeigu mes nesame iš prigimties daltonikai (žmonės, nesugebą skirti kai kurių spalvų), tai nesunkiai atskiriame raudoną spalvą nuo baltos: akis nustato tos spalvos tikrumą.

Išvestinės arba netiesioginės žinios remiasi betarpiška informacija, tačiau ja neapsiriboja. Tokios žinios yra apibendrintos, sistematizuotos, veikiau teorinės, negu empirinės. Jos gaunamos intelekto pagalba. Pa-

---

² A. Бергсон, Собрание сочинений, т. 5, С. Петербург, 1914, стр. 6.

prasto perceptyvaus (tiesioginio tikrovės atspindėjimo) jutiminio suvokimo čia nepakanka, nes mąstymo procesas sujungia visus individo pažinimo lygius.

Su šiais dviem žinių lygiais paprastai siejamos dvi intuicijos rūšys: jutiminė ir intelektualinė. Neteisinga būtų betarpišką jutiminį tikrovės suvokimą atplėsti nuo apersepcijos, nes pojūčiai yra glaudžiai susiję su ankstesne individo patirtimi (apersepcija). Individas, gaudamas betarpiškus įspūdžius, nebūna „tabula rasa“, (švari lenta), nes turi ankstesnę patirtį, kuri atitinkamai veikia vėliau gautą informaciją. Dėl to labai sunku jutiminę intuiciją atiboti nuo intelektualinės.

Jutiminė intuicija yra glaudžiai susijusi su pirmąja signaline sistema, kurioje svarbiausias vaidmuo tenka jutiminiam daikto ar proceso vaizdui. Ši intuicija teikia vadinamąjį pirminį pažinimą, kurį B. Raselas vadiną *knowledge by acquaintance* (pažinimu per pažintį). Tokia betarpiška ir neryški pažintis su konkrečiais pavieniais objektais yra ne kas kita, kaip suvokimas, kuris duoda medžiagą išvestinėms žinioms. Jutiminė intuicija, M. Bungės žodžiais tariant, yra ikimokslinė, „ji aptinkama mokslininko veikloje, bet ne moksle, kaip tos veiklos rezultate“³.

Intelektualinė intuicija reiškiasi taip pat betarpiškai ir staigiai, kaip ir jutiminė. Tačiau ji mažiau akivaizdi.

Dažnai mums pakanka pažvelgti į tekstą, kad suvoktume jo teisingumą ar klaidingumą. Įgudęs projektuotojas akimirksniu pastebi naujo brėžinio teisingumą arba klaidingumą. Staigus reiškinio visumos suvokimas be detalios jo analizės — toks svarbiausias intelektualinės intuicijos bruožas.

Didelę reikšmę intelektualinei intuicijai teikė A. Einšteinas. Jo nuomone, mokslui nepakanka loginio aparato; pastarasis neteikia galimybės sukurti ką nors nauja. „Man nekelia abejonių,— rašė Einšteinas,— kad mes daugiausia mąstome, aplenkdami simbolių (žodžių) taip pat nesąmoningai. Jeigu būtų kitaip, tai kodėl mums kartais tenka „stebėtis“, ir, be to, visiškai spontaniškai, tuo ar kitu suvokimu (*Erlebnis*)?“⁴ Šis „stebėjimosi aktas“, Einšteino manymu, yra susijęs su prieštaravimu tarp subjekto iš išorės gaunamų pojūčių ir jo sąvokų pasaulio.

Loginis mąstymas, anot A. Einšteino, nustato santykius tarp sąvokų ir teiginių. Tačiau pačios sąvokos ir teiginiai yra prasmingi ir turiningi tik dėl ryšio su betarpiškais tikrovės atspindžiais. Šis ryšys yra intuicinis, o ne loginis. Kalbėdamas apie konkrečius fizikų teoretikų uždavinius, A. Einšteinas pabrėžia, kad aukščiausia jų pareiga — „ieškoti tų bendrų elementarių dėsnų, iš kurių dedukcijos būdu galima gauti tikrovės vaiz-

³ М. Бунге, *Интуиция и наука*, М., 1967, стр. 95.

⁴ А. Эйнштейн, *Физика и реальность*, М., 1965, стр. 133.

dą. Šiuos dėsnius galima atskleisti ne loginiu būdu, o tik intuiciniu, praiskverbiančiu į patirties esmę”⁵.

Intelektualinė intuicija — žmogaus praktinės ir pažintinės veiklos produktas. Ją galima apibūdinti:

- a) kaip mokėjimą greitai ir betarpiškai užčiuopti tiesą;
- b) kaip sugebėjimą surasti bendrą sprendimą, rezultatą, užčiuopti visumą, remiantis pavieniais duomenimis, faktais;
- c) kaip mokėjimą surasti konkrečios problemos sprendimą, remiantis bendrais teiginiais.

Vadinasi, intuicija ateina į pagalbą tada, kai tenka spresti problemas, nesant pakankamai informacijos.

Psichofiziologiniu požiūriu intuityvnis aktas sąlygotas daugelio neurodinamių procesų. Šie procesai glaudžiai susiję su kalba ir logika. Loginės kalbos formų dėka intuityvnis aktas remiasi palyginimu, analogija, pilna ir nepilna indukcija, formalia ir neformalia dedukcija ir kt. Intelektualinis pažinimo procesas turi sudėtingą euristinę kombinatoriką, jungiančią intuiciją ir logiką. Deskriptyvinis sąvokinis mąstymas tiriamąjį objektą atskiria nuo kitų reiškinių, sustabdo jo kitimą, suskirsto į atskiras dalis. Tačiau tiriamojo reiškinio esmė yra ne atskirose dalyse, bet reiškinio visumoje, jo neiškaidytoje struktūroje. Todėl po analitinio proceso vykdoma sintezė, išskaidytų dalių jungimas. Daugelis realių procesų, su kuriais tyrinėtojas susiduria moksliniame pažinime (pavyzdžiui, istoriniai įvykiai) turi negrįžtamąjį pobūdį, todėl sintezė gali vykti tik tyrinėtojo mintyse. Sintezės metu intuicija sujungia analizėje išskaidytas dalis ir leidžia suprasti tiriamojo objekto visumą, susidaryti jo mintinį modelį, kurio dėka intuicija lyg ir pralenkia grynai loginį sprendimą. Konkretaus pažinimo metu subjekto sąmonė ne visada gali nustatyti, koks mąstymo mechanizmas dominuoja vienu ar kitu momentu — loginis sprendimas ar intuicija. Sudėtingi pažinimo aktai patys lieka nesuprasti ir neatskleisti. Kai mes sprendžiame kokias nors problemas, jų sprendimo operacijos ir jų nuoseklumo eiga paprastai lieka neįsąmonintos. Suprantame tik pagrindines uždavinio sprendimo sąlygas, o ne visą subjektyvių loginių operacijų eigą, panaudotą uždavinio sprendime. Uždavinių sprendimo būdai susieti su ankstesne suvokta ir nesuvokta (pasąmonine) patirtimi. Tenka pridurti dar ir tai, kad dalis individualios (nepakartojamos, kiekvienam asmeniui savitos) patirties lieka žodiškai nesuvokta dėl savo individualumo ir verbalinio sunkumo. Taip pat ne visa individuali patirtis turi žodinę formą (pavyzdžiui, įvairūs individualumo bruožai: sugebėjimai, įgūdžiai, įpročiai, emocijos, pergyvenimai), tačiau intuicijos akto metu gali dalyvauti.

⁵ Ten pat, p. 9.

Intuicijos aktai iš esmės remiasi psichofiziologiniais procesais, vykstančiais galvos smegenų žievėje. Euristinio proceso metu vieni smegenų žievės centrai jaudinami, kiti — slopinami. Žmogus nesuvokia mažiau užslopintų centrų, jie lieka už vidinio stebėjimo ribų, tačiau tas dar nereiškia, jog šie centrai neturi tiesioginio ryšio su sprendžiama problema.

Į tai atkreipė dėmesį fiziologas I. Pavlovas. Jis manė, kad intuityvino akto metu žmogus atsimena tik galutinį rezultatą, o motyvavimą („kodėl taip daroma“) užmiršta. Taip atsitinka dėl to, kad mąstymo procese dalyvauja užslopinti smegenų žievės centrai, kurie prisijungia prie sujaudintų centrų. Šiuo atveju subjektas pats nežinąs, iš kur atsirandanti teisinga mintis arba išvada. Tačiau vargu ar žmogus galėtų suvokti išorinius objektus, jeigu jis kartu vienodai suvoktų savo vidinius procesus. Jei akies mechanizmas galėtų atspindėti pats save, o ausies būgnelis girdėtų savo veikimą, kažin, ar jis tikėtų išorinių garsų jutimui, turėdamas dabartinę savo struktūrą. Iš tikrųjų individas labai dažnai reaguoja į įvairių dirgiklių poveikį, nesuvokdamas atskirų to reagavimo momentų. Intuicinio proceso atveju nesuvokiamos ir atskiros žinių gavimo grandys. Todėl išvados, sprendimai, idėjos atrodo netikėtos.

Intuicija moksliniame pažinime savarankiškai, be logikos neegzistuoja. Bet tai nereiškia, kad moksle intuicija vaidina mažesnę vaidmenį, negu logika. Kūryboje labai svarbus laisvas fantazijos žaismas. Jis teikia naujų hipotezių, kurios paaikškina faktus, netelpančius senųjų teorijų rėmuose. Šią mintį pabrėžia M. Bunge, teigdamas, kad „viena logika nieko negali atvesti prie naujų idėjų, kaip *viena* gramatika nieko negali įkvėpti sukurti poemą, o harmonijos teorija — sukurti simfonijas. Logika, gramatika ir muzikos teorija mums teikia galimybę surasti formalias klaidas ir tinkamas mintis, taip pat pastarąsias vystyti, bet jos neduoda mums „substancijos“ — laimingų idėjų, naujų požiūrio taškų“⁹. Intuicijos vaidmenį kūryboje pabrėžia ir prancūzų fizikas L. de Broilis. Jis pripažįsta, kad mokslas gali būti sėkmingai vystomas tik laisvų proto šuolių forma. Tie šuoliai ir yra būdingi intuiciniam pažinimui. Ryškų mokslinės intuicijos atvejį yra aprašęs žinomas prancūzų matematikas A. Puankare. „Dvi savaites Puankare bandė įrodinėti, jog neegzistuoja jokių funkcijų, analogiškų toms, kurias jis vėliau pavadino Fuko funkcijomis. Kiekvieną dieną jis sėsdavosi prie darbo stalo ir dirbdavo valandą arba dvi. Jis patikrino milžinišką kombinacijų kiekį ir negavo jokio rezultato. Kartą vakare, — pasakojo Puankare, — aš išgėriau juodos kavos priešingai savo įpročiui ir negalėjau užmigti, idėjos virtinėmis kilo galvoje: aš tarytum jaučiau jų susidūrimą iki to laiko, pakol dvi iš jų, taip sakant, sukibo tarp savęs, kad sudarytų pastovią kombinaciją. Dalis problemos buvo išsprę-

⁹ M. Бунге, Интуиция и наука, М., 1967, стр. 109.

ta ryte"⁷. Jam liko tik suredaguoti išvadas. Tačiau tolimesnis šios problemos sprendimas buvo sutrukdytas visai kitų darbų. „Tik žymiai vėliau,— rašo A. Puan Kare,— <...> mes lipome į omnibusą keliauti į kažkokią ekskursiją. Tuo momentu, kai aš užkėliau koją ant laiptelio, man kilo idėja, kuriai, rodėsi, aš nebuvo pasiruošęs nė viena ankstesne mintimi... Aš nepatirinu, tam man nebūtų užtekę laiko, nes omnibuse tęsiau pradėtą pašnekėsį, bet jau tada atsirado visiškasis įsitikinimas idėjos teisingumu. Sugrįžęs <...> patirinu išvadą tik sąžinei nuraminti...“⁸

Kūrybos procese logika ir intucija neprieštarauja viena kitai, kaip stengėsi įrodyti kai kurie intuityvistai, o papildo viena kitą. Intucijos ir logikos ryšys gali pasireikšti nepilnąja indukcija, analogija ir pan. Intucija padeda nuo atskiro mokslinio fakto pereiti prie bendro dėsnio, nuo vieno panašumo laipsnio prie kito. Ji įvairiai reiškiasi kūrybiniame darbe, moksle, mene, sporte, kalboje ir pan. Antai rašytojas, dailininkas, skulptorius, režisierius, artistas ne visuomet gali racionaliai paaiškinti, kodėl kuria vienaip, o ne kitaip. Jie vadovaujasi menine intucija, nujauta, numatymu. Dažnai intucija vadovaujasi ir gydytojas. Tokiai intucijai pagrindą duoda jo patirtis, individualūs įgūdžiai. Žinodamas daugelio ligų simptomus, prityręs gydytojas gali iš karto atspėti konkretaus susirgimo prigimtį ir nustatyti diagnozę. Žinoma, ir prityręs gydytojas intucijos būdu gautas žinias turi patikrinti tyrimais. Diagnozę padeda nustatyti ne tik įsisąmonintos žinios, bet ir tas patyrimas, kuris lieka ikiloginių procesų lygyje. Jis vienaip ar kitaip veikia galutinį sprendimą.

Vadinasi, įvairiose žmogaus veiklos srityse sutinkamas intucijos reiškinys yra ypatingas pažintinis sugebėjimas, susiformavęs žmogaus praktinėje veikloje.

---

⁷ Cit. pagal: В. Н. Пушкин, Эвристика — наука о творческом мышлении, М., 1967, стр. 7.

⁸ Ten pat, p. 7.